

IKER
GAZTE
NAZIOARTEKO
IKERKETA EUSKARAZ

V. IKERGAZTE

NAZIOARTEKO IKERKETA EUSKARAZ

2023ko maiatzaren 17, 18 eta 19a
Donostia, Euskal Herria

ANTOLATZAILEA:
Udako Euskal Unibertsitatea (UEU)

Aitortu-PartekatuBerdin 3.0

GIZA ZIENTZIAK ETA ARTEA

Arabako Lautadako herrietan arien
zirkulazioa, erabilera eta autoretza
XVIII. mendean.

Alegria-Dulantziko kasua

Irantzu Martinitz-Xil Beldarrain

109-113 or.

<https://dx.doi.org/10.26876/ikergazte.v.01.13>

ANTOLATZAILEA:

BABESLEAK:

LAGUNTZAILEAK:

Arabako Lautadako herrietan arien zirkulazioa, erabilera eta autoretza XVIII. mendean. Alegria-Dulantziko kasua

Irantzu Martinitz-Xil Beldarrain

Universidad de Salamanca

irantzuxil@gmail.com

Laburpena

Ikerlan honek XVIII. mendearen amaieran eta XIX.aren hasieran Alegria-Dulantziko ariek eduki zuten zirkulazioa, erabilera eta autoretza aztertzen ditu, Udal Artxiboan agertutako zazpi ariak ardatz harturik. Ariek zirkulazioa eta produkzioa Estatuko eta Euskal Herriko hiriburu edota hiri handiei esleitu izan zaie, herriak alboratuz. Ondorengo ikerketa lanak, Alegria-Dulantzi hizpide hartuta, frogatzen du ezen Euskal Herrian, eta konkretuki Arabako Lautadan, herriek partitura zirkulazio bideak zituztela eta obra propioak produzitu zituztela.

Hitz gakoak: aria, musikologia, kanona, notazioa, opera, Italia.

Abstract

This research work analyzes the circulation, usage and authorship of the arias in Alegria-Dulantzi between the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. The study is based on the seven arias which appeared in the town's Municipal Archive. The movement and production of the arias had been assigned to the cities within the State and the Basque Country, yet this research establishes that in the Basque Country, more specifically in the Llanada Alavesa, the people possessed their own routes of circulation for the music sheets and pieces they produced.

Keywords: aria, musicology, canon, notation, opera, Italy.

1. Sarrera eta motibazioa

Nahiz eta aria bat forma musikal oso eta trinkoa izan daitekeen, ikerlan honetan, aria, opera baten atal bezala ulertuko da, solistarentzako idatzitako obra, normalean orkestra baten akonpainamendua duelarik.

Europar musikologiak, lurralde espezifiko baten mapa musikala osatzerako orduan, maila ekonomiko, sozial eta politiko altuko eta interes historiko handiko hiriak eta instituzioak aztertu izan ditu. Egiaztatu da, baina, lurralde periferikoetan eta herrietan ere bizitza kulturala oso modu konplexuan garatu izan dela, agerian utziz beren jardute musikalak mapa horretan parte hartu izan duela beti (Marín, 2002).

Erabilitako iturriak Udal Artxiboko musika-corpusetik atera dira, zeinak kopiatutako obrak, musika teoria idatziak, obra propioak, musika liturgikoa eta euskaraz idatzitako Gabon-kantak batzen dituen. Klasifikazio bitartez zazpi aria bereizi dira, horietako sei autoretza sinadurarik gabe eta notazio estilo ezberdinekin.

Zazpi aria hauek ardatz, hiru aztergai ezberdin taxutu dira: 1. Zirkulazioa. Nola iritsi zen aria formarekin obrak produzitzeko jakintza? eta nola garaiko opera eta beren aria famatuenera

kopiak Alegria-Dulantzira?. 2. Erabilera. Zer funtzio eduki zuten aria hauek herriko bizitza kulturaleran? Zertarako sortu edo kopiatu ziren?. 3. Autoretza. Nork idatzi zituen? Originalak ez balira, nork kopiatu zituen?.

Hasierako hipotesia honakoa zen: partituren zirkulazioa Europan ematen ari zen musikarekiko ardura zuen eskribau edo elizgizonen batek sortu zuela, interes pertsonalak bultzatuta. Ariek erabilera liturgikoa zutela planteatu zen, eta autoretza edo kopia, XIX. mendean Iruraiz Ermandadearen parte zen Sáez de Heredia eskribau familiarena zela pentsatu zen, Udal Artxibora mugitu baino lehen, ariak beren eskribau-etxean erregistratu zirela frogatu baitzen. Ikerlanaren azken ondorioek ordea, bestelakoak baieztatu dituzte. Arien notazioaren estilo eta trazu analisiak hipotesi guztiak berbideratu ditu, ikerketa autoretzaren aztergaitik hastera zuzenduz.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Musikologia berriak, musika sortuz, erabiliz eta zabalduz maila txikiago batean funtzionatu duten leku eta erakundeen ikerketa bultzatzen du. Orainsu arte etnomusikologiaren lana izan da soilik, diziplina honek, erdiguneetan eta periferietan ematen diren prozesuak garrantzia berarekin ulertzen baititu. Ikuspegi eta metodologia honek, kontestua guztiz integratzen du aztergaietan, iturriak leku eta momentu jakin batean konprenituz, beren inguru eta garaiarekin eten gabeko hartu-emanen. Ikusmolde honek Euskal Herriko musikaren historia eta bere prozesu anitzak aztertzea, jakitera ateratzea eta zabaltzea ahalbidetzen du. Musikologia modernoaren ikerketak lekuan lekukoa aztertzen dihardu, eta honako ikerlana ere metodologia honetan oinarrituz egin da.

Kanonetik kanpo kokatzen diren iturrien autoretza argitzea zailtasun handienetako bat izan ohi da. Eduki zituzten funtzio apalengatik, beren egileek eta kopistek ez zuten obrak sinatzeko beharrik izan, eta hau berau da zazpi arietan seiren egoera. Notazioa, darabiltzaten gaiak, erregistroak eta kokapen geografikoa erreferentzian izanik, hurbilketak egin daitezke, eta lortutako datuak autore posible ezberdinen profilekin alderatu.

Bestalde, iturriak aria formatupean egoteak zirkulazioaren ikergaia sakontzea ahalbidetzen du. Musika italiarrak, eta bereziki Operak, eragin handia izan zuen XVII. mendearen amaierako Espainian (Veneziano, 1996). Operen atal nagusienak ariak izanik, ondorio ulergarria da Estatu osoko konposatzaileak eta kopistak ariak produzitu eta kopiatzera jarri izana. Joera honek XIX. mendera arte jarraitu zuen eta aria mota ugari eratu ziren, bai profanoak (entreteneimendurako), erlijiosoak (liturgiaren parte izatera iritsi ziren), eta instrumentalak.

Ikerketa lan honen helburu orokorra XVIII. mendearen amaierako Alegria Dulantziko herritarren bizitza musikala azaleratzea da. Helburu espezifikoak, aldiz, hiru dira: corpus orokorrean sailkatutako arien autoretza, erabilera eta zirkulazioa argitzea.

3. Ikerketaren muina

3.1 Autoretza.

Hasiera batean, obrak Sáez de Heredia familiako eskribauak idatziak edo kopiatuak izan zirela proposatzen da. Ariek darabilten notazioak XVIII. mendean idatziak izan zirela iradokitzen du; hortaz, familia honek behin idatziak izan zirela lortu eta kontserbatu zituen. XVIII. mendean Alegria-Dulantzin eskribau aritu zirenak Pedro Jacinto Ladrón de Guevara, Bruno Mendívil, Zenon Díaz de Arceya eta Juan Tomás Martínez de Mendívil izan ziren. Beraz, horietako bat edo batzuk izan daitezke idazle edo kopistak.

Konparaketaren bitartez, notazioaren eta hitzen bigarren analisiak zazpi arientzako lau eskribau desberdinu ditu. Idatziak izan ziren mendean, aipatutako lau eskribauak aritu ziren herrian. Obrek sinadura edo markarik ez dutenez, ezin da jakin nork zer idatzi edo kopiatu zuen. Hortaz, “A”, “B”, “C”, eta “D” letren bitartez izendatu dira.

1.Taula: Eskribauak eta bakoitzak idatzitako edo kopiatutako ariak.

Eskribauak	Ariak
A	1.
B	2 , 3.
C	4, 5, 6.
D	7.

Lehendabiziko ariak, “A” eskribauari egozten zaionak, Domingo Terradellasen izena du idatzia. “A” eskribauak hortaz, Terradellasen aria kopiatu zuen eta honen (autore originalaren) izena idatzi. Obra ondorioz, ez da berea.

Bestalde, notazio analisiaren ondoren, arien forma eta harmonia analisiak ondorengo taulan ageri diren emaitzak eman ditu:

2.Taula: aria bakoitzaren ezaugarri formalak eta harmonikoak.

Ariak	Forma eta harmonia ezaugarriak
1	Mi bemol maiorrean. 2/4 neurrian idatzia. Lehenengo ahotsa: Do klabea, hirugarren lerroan. Bigarren ahotsa: Fa klabea, laugarren lerroan. Ez du amaierako kadentziarik: obra amaitu gabea edo zatiren bat faltan.
2	Sol maiorrean. 4/4 neurrian idatzia. Obra osoa Do klabea, laugarren lerroan. 28 itxaron-konpas instrumental.
3	Si bemol maiorrean. 4/4 neurrian idatzia. Obra osoa Do klabea, hirugarren lerroan. 26 itxaron-konpas instrumental.
4	Re maiorrean. 3/4 neurrian idatzia. Obra osoa Do klabea, laugarren lerroan. 38 itxaron-konpas instrumental.
5	Mi bemol maiorrean. 4/4 neurrian idatzia. Obra osoa Do klabea, hirugarren lerroan. 21 itxaron-konpas instrumental.
6	Sol maiorrean. 4/4 neurrian idatzia. Obra osoa Do klabea, hirugarren lerroan. 9 konpas instrumental Re maiorrean. 38 itxaron-konpas instrumental.
7	La minorrean. 3/4 neurrian idatzia. Obra osoa Do klabea, hirugarren lerroan.

Taula honen emaitzek honakoa ondorioztatzen dute: eskribauak aski musika-teoria jakintza eta musika-konposizio jakintza zuten. Jakintza hau lortzeko hainbat bide ziren, baina ohikoena,

instituzio erlijioso baten bitartez jaso izatea zen, seguru aski, katedral, kolegiata, parrokia-eliza edo monasterio bati lotutako musika-kapera batean.

3.2. Erabilera.

Arien hitzetan oinarrituz, erabilera erlijiosoa eduki zutela ondorioztatu da. Ahots-musika erlijiosoan sailkatzen dira, zirriborro-kopia formatuan, formatu hau garaiko merkeena eta ohikoena, eta orain arte gutxien aztertua izanik (Marín 2002). 1. aria kenduta, (aria instrumental baten kopia delako) , beste seiak elizkizunetan interpretatzeko erabili zirela izan da lehen hipotesia.

XVIII. mendeko Espainian opera italiarrak eduki zuen eragina horren izan zen handia, ezen Eliza bere formak guztiz onartzera iritsi zen. Hala, nahiz eta ariek operetan izaera profanoa zuten, erlijio musika produzitzeko beren izena hartzean, gehienetan, elizan kantatzeko Gabon-kanta moduan erabili ziren (Boyd & Carreras, 2006). Funtzio hau eduki zuten baieztatze, formaren analisia egin da. Bigarren taulan ageri diren analisi honen emaitzek azaleratzen dute hitzak dituzten sei ariek itxaron-konpas ugari dituztela. Datu honek agerian uzten du sei obra hauek zati instrumentalak aldizkatzen dituzten beste obra handiagoen parte direla, ziur aski Gabon-kantak, eta ez aria soilak.

Erlijosioak diren arren, *contrafactum*-aren aukera kontutan edukitzekoa da. Baliabide honen bidez, musikak eta hitzak obra batetik bestera aldatzen dira. Horrela, hasiera batean musika profanoa zuen obra bati testu erlijioso jartzen zaio, eta alderantziz; musika erlijioso zuen obra bati, profanoa den testu bat. XVIII. mendean, musika birziklatzeko modu oso erabilia izan zen (Veneziano, 1996) . Oraindik ez da arien melodien identifikaziorik egin, hortaz hipotesi moduan hartzen da posibilitate hau.

3.3. Zirkulazioa.

XVII. mendean estutu ziren harreman politikoen ondorioz, Espainia izan zen Italiaren influentzia kulturala jasotzen lehena. Mende honen amaieran bi estatuen arteko erreperitorio, emanaldi eta abeslarien hartu-emanareagotu zen (Leza, 2003). XVIII. mendea iristerako, obra italiarren formak Espainian sortzen zen musikaren portzentajerik altuenean erabiltzen ziren, eta elizak obra hauen eragina onartu behar izan zuen, italiar influentziak musika erlijioso geldialdi batean utzi baitzuen.

Opera izan zen Italiatik heldu zitzaigun musika-forma esportatuena, alde handiarekin; eta aria, berriz, opera barruan famarik gehiena lortu zuen atala (Leza 2014). Erreperitorio hau Estatuko txoko guztietara hedatzeko bi modu desberdintzen dira: bata, erreperitorio italiarraren emankizunen eskaintza handia; eta bestea, obren partituren merkatua, polikiago ematen zena, baina Europa osoan zehar zabaldu zena (Leza, 2003). Alegria-Dulantziko zazpi arien kasua bigarrena dela frogatu da.

Corpus osoaren berrikuspenean identifikatu gabeko obra batean ohar hau ageri da idatzirik: “*en la librería de las carretas se haya todo género de música*”. Oraingoan, hipotesia da *Librerías de Escribano* liburu-dendari buruz ari dela, Madrileko Las Carretas kalean zegoena. Ez da jakiten oharra norena den. Ohar horrek argitzen duenez, partituren eta musika-liburuen merkatua zela medio, hiriburuetatik urrun ziren Alegria-Dulantziko eskribauek garaiko musikaren berri izan zuten, eta musikak historikoki izango zituen prozesuen parte aktibo ziren.

4. Ondorioak

Ikerlan honek egiaztatzen duen ondorio argiena da XVIII. mendeko Alegria-Dulantzik hiri batek eduki zezakeen musika-funtzionamendua bazuela, eskala txikiago batean. Garaian garaiko musikaren berri zuen, eta musika horren araberako obra propioak produzitzeko baliabideak

lortzeko eta erabiltzeko aukera ere bai. Halaber, estetikatik hara, obra hauei herriko biztanleen bizitzan funtzio bat eman zitzaiela ondorioztatzen da.

Hirietako eta herrietako musika prozesuak bi alderditan bereizi dira: alde batetik, ohikoena da herriek errekonozimendu historikorik gabeko musikagileak eduki izana, eta bestetik, herrietako instituzioak ez zeuden hirietakoak bezainbeste hornituak. Bi alderdi horiengatik zaildu egiten da herriek historian izan zituzten musika-bizipenak ikertzea. Hala ere, ikerketa beharrezkoa da, zeren eta berak laguntzen baitu azaleratzen euskal periferiaren eta bertako herrien musikaren historia.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Aurkeztutako ikerlan honek analisi gehiagoren erantzunak behar ditu, ikerketan zehar, galdera berriak sortu baitira. Non ikasi zuten musika eskribauek? Nor irakatsi zien? Nora joaten ziren herrietatik musika-teoria jakintza lortzera?. Bestalde, azterketa sakonago batek eskribau bakoitzaren izena zein zen jakitera eraman gintzake. Aldi berean, ikerlanaren emaitzek Alegria-Dulantziko corpusa osorik aztertzea gonbidatzen gaituzte, eta hemendik hasita, herrietako artxiboetan gordeta dirauten corpusak baita ere.

Lan honek planteatzen duen erronka argia Euskal Herriko herrietako musikaren bidea aztertzea da, modu honetan, gure musikaren historia osatuago bat lortzeko. Honetarako, musikologo eta musikologia ikerketa-taldeen indartze beharra dago.

6. Erreferentziak

- Beldarrain, I. M.-X. (2018). *ARIAS EN EL ARCHIVO DE ALEGRÍA-DULANTZI (ÁLAVA) (SIGLOS XVIII Y XIX)*. Universidad de Salamanca.
- Boyd, M. y Carreras López, J. (2006). *Music in Spain during the eighteenth-century*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Leza, J. M. (2003). *El teatro musical. Historia del Teatro Español, II. Del siglo XVIII a la época actual*. Gredos, Barcelona.
- Leza, José Máximo (2014). *La música en el siglo XVIII. Historia de la música en España e Hispanoamérica, 4*. Fondo de Cultura Económica, Madrid.
- Marín Miguel Ángel (2002): *Music on the margin. Urban musical life in eighteenth-century Jaca*, Edition Reichenberger, Kassel.
- Veneziano, G. (1996). Corpus de cantatas napolitanas del siglo XVIII en Zaragoza: problemas de difusión del repertorio italiano en España”. *ARTIGRAMA*, Núm, 12, 277-291.

7. Eskerrak eta oharrak

Artikulu hau *ARIAS EN EL ARCHIVO DE ALEGRÍA-DULANTZI (ÁLAVA) (SIGLOS XVIII Y XIX)* lanean oinarritzen da. 2018 urtean, José Máximo Leza Cruz doktoreak zuzenduta Salamancako Unibertsitatean Musikaren Historia eta Zientziak graduko amaierako lan bezala aurkeztu zen.

Eskerrik beroenak José Máximo Leza Cruz doktoreari ikerketa alorrean bidea irekitzeagatik eta emandako gidaritzak eta aholkuengatik.